

VIOLA LUJZA

Anyanyelvápolás – identitásmentés

*„Oh, jól vigyázz, mert anyád nyelvét bízták rád a századok
S azt meg kell védened...”*

(Füst Milán: A magyarokhoz)

Nagyon kevesen maradtunk. A délvidéki magyarok kiábrándultak; azt hiszem, hogy ez más szórványvidéken is előfordul, vagy talán jellemző azokra is. Ebből az érdektelenségből nagyon nehéz kimozdítani az embereket.

Az anyanyelvi oktatás elsorvasztásáról szeretnék először szólni, később pedig az ún. visszamagyarosításról. És arról is, hogy hogyan, milyen módszerekkel lehetne még az anyanyelvünket menteni, és az identitásunkat megőrizni.

Az anyanyelvi oktatás elsorvasztásáról annyit, hogy a jugoszláv kormány csak abban vállalt kötelezettséget, hogy megadja a nemzeti kisebbségeknek (ezt a kifejezést használjuk Délvidéken, hogy nemzeti kisebbség), hogy az elemi oktatás az anyanyelven lehessen. Ezt biztosította a békeszerződés a jugoszláviai magyarságnak 1923-ban, amikor már azt mondhatjuk, hogy kialakult iskolapolitikája volt a Jugoszláv államnak. Kifejezetten szerb nacionalista érdekeket szolgált ez az iskolapolitika. Hogy is nézett ez ki? Elsősorban a magyar óvodákat azonnal megszüntették, mert a kötelezettséget az elemi oktatásra vonatkozóan vállalták. Tehát a magyar óvodák megszűntek, a magyar óvónőket arra kényszerítették, hogy szerb nyelven foglalkozzanak az óvodás korú gyerekekkel, ami máris az asszimilációt készítette elő. Mert a szülők egy része úgy gondolta, hogy ha már úgyis szerbül kell óvodába járni, akkor talán könnyebb lesz továbbra is szerbül tanulni. Az elemi oktatás csak nyelvében volt magyar, szellemében nem. A középfokú iskolák nagy részében kizárólag szerbül folyt az oktatás. A gimnáziumok úgy indíthat-

tak magyar osztályokat ebben az időben, hogy két kikötés volt. Az egyik az, hogy minimum 20 tanuló kellett, hogy jelentkezzen, a másik pedig az, hogy a nagyszülőkhöz ki kellett mutatni a magyar származást. Ez azt jelentette, hogy a német, sváb származású és zsidó tanulókat kizárták a magyar oktatásból, mert ők nem tudták a nagyszülőkhöz visszamenőleg a magyar származást bizonyítani. Ezzel kényszerítették őket, hogy szerb osztályokba iratkozzanak. A magyar osztályok létszáma automatikusan nagyon lecsökkent. Az ingyenes népoktatás címén elvették a községek-től, járásoktól, tehát a kisebb közigazgatási egységektől, és a felekezeteke-től az iskolák fenntartásának jogát. Ezzel azt érték el, hogy a magyar ajkú tanítók és tanárok pánikszerűen menekültek. Nagyon sokan vissza-tértek Magyarországra, önként, a nyomástól félve. Aztán nagyon sokat elbocsátottak olyan megindoklással, hogy nem bírják kellőképpen a szerb nyelvet, és sokat át is helyeztek. Az áthelyezés úgy működött, hogy Szerbia déli részére, Boszniába, és más olyan vidékekre, ahol még a kör-nyéken sem volt magyar, oda helyezték át a magyar tanerőt. Főleg azért, mert a vajdasági szerbek nem szívesen mentek arra, helyesebben nem akartak oda menni, ezért a magyarokat odahelyezték. Helyükre automa-tikusan szerb nyelvű tanítókat és tanárokat helyeztek.

Az egész Dél-alföldön fejlett volt a tanyasi iskolák rendszere, eze-ket megszüntették. Ennek az lett az eredménye, hogy megjelentek az ún. zugiskolák, tanyasi iskolák, ahol pl. Zenta és Ada környékén írás-tudó parasztemberek téli időszakban legalább írni-olvasni megtanítot-ták a gyerekeket. Mert ezek a gyerekek kimaradtak volna teljes egészé-ben az oktatásból, mert nem tudtak bejárni a városba, vagy nagyobb faluba, az iskolába, a tanyákról. Emellett természetesen nagyon nagy volt az agitáció a szerb iskola mellett, ami a mai napig folyik. Nagyon sokszor elhangzik az, hogy jobban fog érvényesülni, ha szerb iskolá-ban tanul, tehát az általános iskolától kezdjen el szerb nyelven tanul-ni a gyerek, és milyen jó lesz neki, hogy mire középiskolába kerül, már jól bírja a nyelvet, és mindenki miniszter lesz, és mindenki egyetemet fog végezni. Ezt a szülőknek egy része elhitte, elhiszi. Minden esetre ez nagyon rombolta a magyar iskolát a Délvidéken.

Ebből a lerombolt rendszerből nagyon nehéz volt elmozdulni. Ráadásul a második világháború is következett.

1948-tól alkalmaztak egy 1945-ös törvényt, ami a hét éves iskoláztatásról

szólt, tehát hét osztály volt kötelező az általános iskolában. Később pedig '52-től a nyolc osztályos általános iskolát teszik kötelezővé. Ezt már az '52/53-as iskolaévtől alkalmazták. Az ötvenes években ún. területi iskolákat hoznak létre, hogy 'megmentsék' a kisebbségeket az elszigetelődéstől. Mennyi hasonlóság mutatkozik a mostani magyar iskolarendszer 'reformálásában' is! A nagyon erős asszimiláló törekvések tehát erre irányultak, tudniillik, ahol területi iskolát létrehozta, ott nemcsak magyar oktatás folyt, hanem a szerb és a magyar gyerekek együtt voltak, automatikusan vették át a tanítást más anyanyelvű tanárok is, ha erre szükség volt.

Magyar tannyelvű általános iskolák

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1949/50	235	794	36 533	588
1954/55	275	1463	49 724	1538
1959/60	273	1546	48 382	1767
1964/65	239	1577	46 561	2083
1969/70	217	1567	40 535	2295
1974/75	192	1524	36 271	2284

Ötévenként mutattam ki ezen a táblázaton a magyar tannyelvű általános iskolák számát, az osztályok, a tanulók számát, és a pedagógusok létszámát, az 1949/50-es tanévtől egészen az 1974/75-ös tanévig. Csak azt szeretném mondani, hogy itt a '60-as évekig növekszik az iskolák száma, az osztályok száma mindenképpen növekszik, és aztán stagnál, vagy enyhén csökkenő tendenciát mutat. A tanulók száma pedig egy felnövekvő létszám után ismét nagy csökkenést mutat. Viszont egyértelműen nő a pedagógusok száma, ez azt jelenti, hogy iskolázott emberek egyre inkább találhatók az általános iskolákban. Egy frissebb adat, 1971/72-ben, a Vajdaságban 409 általános iskola közül 126-ban magyarul is folyt az oktatás,

25-ben kizárólag magyarul. Csak három évre rá, 1974/75-ben, 390 általános iskola közül 96-ban magyarul is folyt az oktatás, és csak 18-ban magyarul. Ma 75 általános iskolában folyik magyar anyanyelvű oktatás is. Székelykevény, Tornyoson, és talán még egy-két helyen van olyan általános iskola, ahol nincs szerb tagozat. Tehát néhány általános iskolában folyik csak magyarul az oktatás. Azt hiszem, hogy világos a leromlás. Mi ennek az oka? Egyik a tanárhiány.

Tanárhiány a magyar tannyelvű és két tannyelvű általános iskolákban 2001-ben

Sorsz.	Szakok szerint	Hiány
1.	Magyar nyelv és irodalom	18
2.	Angol nyelv	30
3.	Német nyelv	15
4.	Történelem	16
5.	Földrajz	16
6.	Matematika	29
7.	Fizika	11
8.	Kémia	6
9.	Biológia	12
10.	Műszaki oktatás	31
11.	Képzőművészeti kultúra	21
12.	Zenekultúra	12
13.	Testnevelés	24
	Összesen:	241
	Tanító	33

Egy 2001-es kimutatás szerint, szakok szerint láthatjuk, hogy minden szakból van hiány, elsősorban azokból, ahol a szerb iskolákban is hiány van. Ezek az ún. „nehéz” szakok, tehát a természettudományok, elsősorban a matematika, aztán az idegen nyelv, ez máig is így van, hogy német és angol szakos tanárt nagyon nehéz találni (végzett, szakképesített tanárt!). Érdekes az is, hogy a testnevelés, a műszaki oktatás, képzőművészeti kultúra oktatása is nagyon nagy hiányt szenved. Tehát összesen 241 tanár hiányzott ebből a hetven-velahány iskolából, ahol folyt magyar oktatás. Ez a magyar tannyelvű tanárookra vonatkozik csak, és 33 tanító is hiányzik. Ez nagyon nagy szám!

A magyar tagozatra iratkozó tanulók létszáma is csökkenő tendenciát mutat. Ennek két magyarázata van. Az egyik a demográfiai mozgás, ami ismerős, és ami a szerb tannyelvű iskolákban is ugyanígy van. Ami aggasztó, hogy növekszik a szerb tannyelvű iskolákba iratkozó magyar tanulók száma.

A középfokú oktatásban hasonlóan néz ki a helyzet, 68/69-ben 18 iskola csak magyar tannyelvű, és 30 szakközépiskola és 8 gimnázium kétnyelvű. Mindössze két évre rá már csak 4 szakiskola kizárólag magyar nyelvű, 30 pedig két tannyelvű. Öt évre rá, 75/76-ban a tiszta magyar tannyelvű szakiskolákat teljesen megszüntették, és a kétnyelvűek száma 38-ra növekedett. 1975-től pedig bevezették az ún. egységes középiskolát, ami két éves általános képzést jelentett. Ez a kisebbségi iskoláknak a rovására történt, azoknak a rombolását szolgálta. Még két évig ún. általános műveltségi tantárgyakat tanultak a gyerekek, és két évvel később kellett eldönteni, hogy milyen szakirányt fognak választani. De ennek az volt a hátránya, hogy azt a négy éves középiskolát 2x2-re bontották, és csak két év maradt a szakirányú oktatásra. Magyarul, ha valaki gépészetire ment, vagy egészségügyi középiskolába, azt már csak két évig tanulta. Az előnye viszont az, hogy – szerintem –, nagyon elég lenne 16-17 éves korban pályát választani, még talán akkor is korán van.

A 2005/2006-os iskolaév a következőképpen néz ki. Egy ombudsmani jelentés alapján írtam fel ezeket az adatokat. Az általános iskola VIII. osztályába 2145 tanuló járt, a magyar általános iskola VIII. osztályáról van szó. Ezek közül 2047 tanuló (azaz 95,03%) folytatta tovább magyarul a tanulmányait, ami 5,24%-kal több mint az előző évben.

Az ombudsmani jelentés ezt úgy értékeli, hogy ez nagyon biztató, már több magyar iratkozik magyar középiskolába, mint előző évben.

A felsőoktatásra térve. A háború után szintén a mélypontról indult, 1946/47-ben, az újvidéki Tanárképző Főiskolán megindítják a magyar szakos általános iskolai tanárok képzését, ez kétszakos képzés volt, a magyar szakot tanulhatták magyarul, magyar nyelven, de nem magyar szellemiségben, a másik szakot viszont már szerbül tanulták. 1954-ben az Újvidéki Egyetemen indult magyar szakos tanárképzés, ahol még ma is folyik ez a tanárképzés. A '60-as évek végén, egy párt-határozat és egy alkotmányfüggelék lehetővé tette, hogy amennyiben 30 hallgató igényli, megszervezhetik a magyar nyelvű oktatást más egyetemeken is. Ez azt jelenti, hogy ha volt magyar ajkú földrajz, kémia, szociológia és minden más szakos tanár, és volt neki 30 hallgatója, aki magyarul akarta hallgatni, akkor, ha a tanár is akarta, indíthatott magyar csoportot. Tehát ilyen 5-6 HA van a mondatban. Ez a kísérlet erősen tanárfüggő, mert biztosítani kellett a forrásmunkákat, a jegyzeteket, az előadás anyagát is magyarul, ha már eldöntötték, hogy a tanár magyarul fogja oktatni, a hallgató viszont hallgatni a tantárgyat. Szabadkán volt néhány kezdeményezés, Rehák tanár úr nevét lehet, hogy hallották. Aztán Tóth Lajos tanár úr is vizsgáztatott magyarul. Tehát, amikor erős volt a nyomás, akkor is vállalták, hogy vizsgáztatnak magyarul.

Ma is csak a magyar szakos hallgatók tanulhatnak magyarul a Délvidéken, és csupán néhány tantárgyat más karokon is. A közgazdasági karon Szabadkán, Újvidéken is van egy-két tantárgy magyarul, de ez elenyésző.

Mit lehet ilyen helyzetben tenni, és hogyan lehet valamilyen eredményt elérni?

Visszamágyarosítás anyanyelvápolással

Azt a címet adtam ennek a második résznek, hogy visszamágyarosítás anyanyelvápolással. Vagyis az anyanyelvüket már részben feladó, vagy teljesen feladó magyarok körében anyanyelvápolással próbálkozunk. 1991-ben megalakult az Újvidéki Diáksegélyező Egyesület,

mely megkezdte az anyanyelvápolást. Néhány nagyon lelkes ember bejárta Vajdaságot és toborozták a tanárokat, a diákokat. Próbáltak ennek anyagi hátteret is szerezni, magyarországi támogatásokat. '92-től már táborokat és szemléket is szervezünk évről-évre, és '93-ban, amikor megalakult a Vajdasági Magyarok Pedagógusok Egyesülete az anyanyelvápolás az alaptevékenységének számított. Helyesebben: átvette a Diáksegélyező Egyesülettől ezt az anyanyelv-ápolási tevékenységet. Hernádi Sándornak van egy könyve a szép, tiszta, helyes beszéd-ről. Az a címe, hogy Szórakoztató szóra készítő. Ezt a nevet adtuk a mozgalomnak. És valóban mozgalommá fejlődött az évek során.

Mi is ez tulajdonképpen, ez az anyanyelvápolás?

Ennek nincs iskolajellege, tehát nem iskolajellegű a tanítás. Nincs osztályozás, emiatt a gyerekek nagyon örülnek. Foglalkozások vannak, amelyre a gyerekek önszántukból járnak, és szabad idejükben. A kezdeti 4-5 csoport, amivel indult annak idején a Diáksegélyező keretében ez a foglalkozás, nagyon megszaporodott. Ma 18 szórványtelepülésen 20 oktató foglalkozik mintegy 300 gyerekkel. Oktatót írtam, mert nem mindenki pedagógus, aki foglalkozik ezekkel a gyerekekkel. Nagyon sokszor a pedagógusok nem vállalják ezt a plusz munkát, még úgy sem, hogy valami féle juttatás azért jár ezekért az órákért. Egyszerűen félnek attól, hogy elvesztik az állásukat az iskolában, vagy valami más hátrányos megkülönböztetés éri őket. Elég sok pedagógus is van, de vannak például anyukák, akik valamikor a saját gyerekük érdekében kezdték el ezeket a csoportokat vezetni, és most, habár már az ő gyerekeik kinőtték az anyanyelv-ápolási korosztályt, még tovább is foglalkoznak ilyen csoportokkal.

Általában három szinten folynak a foglalkozások –, úgy, ahogy az idegen nyelvnél is – kezdő, középfaladó, és haladó csoportokat szoktunk indítani. A kezdő csoport azt jelenti, hogy vagy nagyon kicsik a gyerekek, és egyáltalán nem tudnak írni, tehát óvodás és 1-2 osztályos gyerekek, vagy olyan szerb iskolába járó gyerekek, akik nem tudnak magyarul írni egyáltalán. Őket meg kell tanítani írni és olvasni, de a kezdő csoportban a szóbeli kifejezésre fektetjük a hangsúlyt. Mindenféle ötletes játékkal, kézműves foglalkozással tarkítjuk ezeket az órákat, hogy a gyerekeknek érdekes legyen, mivel az elején mondtam:

szabadidejükben járnak ide. Ha unalmas, akkor inkább elmennek focizni, tehát elég nehéz odacsalogatni a gyerekeket. Középhaladók azok, akik olyan-amilyen szinten tudnak már írni és olvasni. Harmadik osztályban kezdik el a szerb iskolában tanulni a latin betűket. Tehát elméletileg harmadik osztály után, mivel már ismerik a latin betűket, akkor lehet tanítani a magyar írást is. Ugye, mindig gond van a hosszú és a rövid magánhangzókkal, de azt hiszem, anyanyelvi iskolában is sok gond van ezzel. A haladó csoportok pedig azok, akik már anyanyelvi játékokat is tudnak játszani. Színjátékban vesznek részt, tehát már vagy középiskolások a fiatalok, vagy felsősök, akik tudnak írni-olvasni, esetleg olyan családból származnak, ahol az anyanyelv használatát a szülő jobban igényli, mint egyébként. Olyan túlzottan nem igényelheti, mert akkor valószínűleg magyar iskolába adta volna a gyerekét. Ezek a gyerekek néha azért járnak szerb iskolába, mert nincs magyar iskola a környéken. Tehát itt nem biztos, hogy mindig a szülő hibája az, hogy nem jár magyar iskolába a gyerek.

Hogyan lehetne még az anyanyelv-ápolási foglalkozásokon kívül menteni a délvidéki magyarságot, a felnövekvő délvidéki magyarságot? Elsősorban az óvodai oktatásra kellene a hangsúlyt helyezni, ahol magyar népi gyermekjátékokat kellene játszani velük, és nem az amerikai rajzfilmeket nézni a videón az óvodai foglalkozás ideje alatt, ami nem ritka a Délvidéken, vagy más, bugyuta dolgokkal foglalkozni. Tehát, a hagyományápolás olyan szinten, ami az óvodás gyerekeknek megfelel, nagyon fontos lenne.

A hagyományápolás az idősebbek körében nagyon kétélű fegyver. És nem biztos, hogy mindig célra vezet. Szórványvidéken vannak olyan magyar néptánc csoportok, amelyek jó koreográfiával magas szinten művelik a magyar néptáncot, szép, megfelelő ruhával, és amikor kimennek az öltözőbe, kizárólag szerbül beszélnek egymás között, mert már nem tudnak beszélni magyarul. Ők maguk is azt hiszik, hogy ők ettől magyarok lesznek, hogy magyar táncokat táncolnak. Természetesen erre több pénz van, mint az anyanyelv ápolására, mert ez ártatlan dolognak néz ki: táncolnak, és utána beszélnek tovább szerbül. Az ilyenfajta hagyományápolás, sajnos, a Bánságban elég sok helyen előfordul. Ez is több mint a semmi, legalább a magyar népzene, a magyar néptáncot ismerik, csak ez nem elég.

Az általános iskolákban, az ének-zeneoktatás – finoman mondom –, nagyon alacsony szinten van. Elsősorban: nincsenek ének-zene pedagógusok, akik igazán lelkesen ezt csinálni tudnák. Akik diplomás, ének-zene szakos tanárok, azok szerbül végezték pl. a zeneakadémiát, sokszor hangszer szakon, és aztán elvállalják az oktatást az általános iskolában, pedagógiai érzék nélkül. A másik pedig, hogy a tanterv nagyon kis teret hagy a nemzetiségi, a magyar népdalok oktatására. Egyáltalán, magyar zeneszerző műveinek oktatásával nem sokat foglalkozik. Itt a kólót kell tanítani, a szerb zeneszerzőket kell tanítani. A tankönyvek fordítások, tehát a szerb szerzők könyvei magyar fordításban jelennek meg, és ebből kellene ének-zenét tanítani az általános iskolában. A Kodály-módszert nem használják, még a zeneiskolákban sem. Ez nagyon fontos lenne, hogy az ének-zeneoktatás igazán magyar szellemű legyen. Nagyon sok általános iskolában az történik, hogy az órahiányos pedagógusnak adják oda, mert azt 'akárki meg tudja tartani', vagy a szerb anyanyelvű tanítónő kapja ezt a tantárgyat, aki éppen osztály nélkül maradt, és ily módon a gyerekek egyetlen magyar népdalt nem tanulnak meg. Ha az oktató nem tud magyarul, akkor szó szerint egyet sem tanulnak meg. És vannak olyan iskolák, ahol végig, V. osztálytól VIII. osztályig a zeneoktatás szerb nyelven folyik, és még a középiskolákban is. A becskerekai gimnázium egy magyar tagozattal működik, a zeneoktatás szintén szerb nyelven folyik. Arra szokott ötöst adni az egyébként nagyon jóhírű zenetanár, ha el-énekel a diák egy magyar népdalt. És ő, mint zeneszakos, az 'Az a szép, az a szép' -et szokta kérni.

A magyarországi kapcsolatokkal kicsit erősíteni lehet a magyar identitástudatot. A testvériskolák után kérdőjelet teszok, mert a testvériskolák kapcsolatának kiépítése nagyon bonyolult, hogyha a Délvidékre gondolunk. Mert az igazgatók a kétnyelvű iskolákban szinte mindenhol más anyanyelvűek, nem magyarok. Ha olyan iskoláról van szó, ahol több a szerb osztály, mint a magyar – és ez szinte mindenhol így van –, ha egy ilyen iskola testvériskolai kapcsolatra lép egy magyarországi iskolával, akkor, ha egy magyarországi közeg fogad 20 diákot, ebből 18 lesz a szerb, és kettő lesz a magyar, mert az iskolának is olyan a felépítése. És akkor el fog jönni a szerb iskolaigazgató, és az ő három munkatársa, akik szintén szerbek. Ily módon ez nagyon nehezen oldható meg. Nem biztos, hogy ez a legjobb módja. De minden

esetre a magyar-magyar kapcsolatokat nagyon jó lenne ápolni. Vetélkedőkre, vendégszereplésekre, kirándulásokra, nyaralásra gondolok. A Pedagógus Egyesület ajándékba szokott adni ilyen magyarországi, zánkai nyaralásokat, kirándulásokat Sátoraljaújhelyen és egyebütt.

Utolsónak hagytam a magyar közszolgálati televízió védelmét. Annak idején, amikor én még egyetemi hallgató voltam, volt egy óriásplakát, amelyen azt írta: Az alkohol öl, butít, és nyomorba dönt. Az öl, butít és nyomorba dönt-öt egy időben elkezdtük a tévére használni, hogy a tévé öl, butít és nyomorba dönt. Vagyis az olyan tévézés, amikor a szülő nem ér rá, és a gyerek reggeltől estig, vagy egész délután, vagy fél éjjel, amikor éppen nincs iskolában vagy a klubban, mert szünidő van, a tévé előtt ül, és mindent néz, válogatás nélkül. A szórványvidéken a magyar közszolgálati televízióknak nagyon nagy szerepe van, pozitív értelemben. Elsősorban a Duna Televízióról, és az M2-ről van szó, amelyek adását parabola antennával lehet fogni a mi vidékünkön. A gyerekek szókinszén érződik, ha nézik a tévét, még a hirdetésekben is tanulnak magyarul. Ennek nagyon nagy jelentősége van! Az iskolában külön fel szoktuk hívni a figyelmet az ismeretterjesztő filmekre, a jó ifjúsági műsorokra... A tévének nagyon nagy jelentősége van a magyar identitás megőrzésében. Mert hallja a gyerek, hogy máshol is beszélnek magyarul, és nem gondolja úgy, hogy csak a belgrádi adót lehet nézni.

Idézettel kezdtem, idézettel fejezem.

*„Ne csak magyarul,
de magyarán is
engedj szólni, Uram...”*

írja Baranyi Ferenc *Fohász* című versében. Ezért dolgozunk sokan a Délvidéken.